

Ірина Кучеренко

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розкривається сутність, форми та окремі аспекти функціонування інституту держави в контексті глобалізаційних процесів.

Обґрунтовується значущість ціннісних чинників державо- та націотворення.

***Ключові слова:** держава, суспільство, конфлікт, управлінська еліта, глобалізація.*

Kucherenko I. The functioning of the Institute of State in conditions of globalization.

The article reveals the essence, forms, and certain aspects of the functioning of the Institute of state in the context of globalization. Explains the significance of the values in the polity.

***Keywords:** state, society, conflict, governmental elite, globalization.*

Аналіз інституту держави дає змогу краще зрозуміти зміни в політичному процесі сучасної України, які визначають динаміку і напрям політичного розвитку українського суспільства. Тут варто зазначити, що з-поміж багатьох значень терміна «інститут» домінуючим є визначення, згідно з яким «інститут» розуміється не стільки як формально-юридична організація, скільки сукупність стійких вірувань, традицій, норм та поведінки, втілених у різних соціальних організаціях. Таким чином, «Інститути – це соціальні системи, створені людьми і котрі відображають поведінку людей та їх волевиявлення» [1, с. 21].

З огляду на останні події в Україні кінця 2013 – початку 2014 років (громадські виступи за євроінтеграційний курс Української держави, анексія Автономної Республіки Крим Російською Федерацією, масована інформаційна війна, конфронтація з переростанням у масштабний військовий конфлікт на Сході України, внаслідок якого у відповідь українська влада заявила про проведення Антитерористичної операції із залученням Збройних сил України [2; 3])

актуалізуються питання цілісності території Української держави, а також важливість досліджень функціонування інституту держави, інституційних викликів його трансформації та подальшого розвитку.

Міжнародний конфлікт, зокрема російсько-український, реакція міжнародної спільноти на події в Україні в сукупності своїй дають підстави для перегляду найважливіших функцій інституту держави – забезпечення правопорядку, регулювання соціальних відносин та розв'язання соціальних конфліктів на макрорівні, розподіл благ у суспільстві, захист національних інтересів та гарантування національної безпеки.

Наведені функції інституту держави водночас виступають показником, характеристикою рівня, ступеня суспільного розвитку загалом. Такий підхід дає змогу аналізувати інститут держави в контексті його цивілізаційного виміру. Як свідчать дослідження М. Михальченка та Ю. Шайгородського, поняття «цивілізація» найбільш детально розроблено у філософсько-соціологічній інтерпретації. В той же час, у політологічному значенні, коли в основу визначення критерію цивілізації покладається держава, політична нація, тип політичної системи, це поняття використовується значно менше [4, с. 19]. Слушним є інтегративний аналіз, застосований для інтерпретації поняття цивілізації, в якому науковці виокремлюють два основні підходи: позначення певного рівня розвитку суспільства і характеристика його матеріально-технічних досягнень у зіставленні з духовними надбаннями. Обидва підходи, на думку дослідників, часто переплітаються і доповнюють одне одного, хоч і характеризують суспільно-історичний розвиток якісно по-різному. І з урахуванням того, що в світі існують різні типи цивілізацій: глобальні, регіональні, осередкові, вчені однакові в тому, що сьогодні сам світ став єдиною глобальною цивілізацією, будь-який народ, будь-яка країна є її складовими. Цілком погоджуючись з думкою вчених, можемо констатувати, що нецивілізованого народу бути не може. Може йтися лише про відмінність між загально визначеними ознаками цивілізованості й окремим проявом існування частини людської цивілізації, який не цілком підпадає під ці загально визначені ознаки. *«Ціле і окреме – це різні кількісні та якісні характеристики людства, окремих регіонів, країн і націй»* [4, с. 20] (курсив наш – І. К.).

Такий підхід дає підстави вважати, що генезис інституту держави водночас зумовлений певними особливостями формування українського національного простору політичної культури, яка функціонувала лише в періоди повноцінної державності України. «Деякий період (1919–1991 рр.) вона існувала як сурогат політичної нації. В такій якості вона (Україна – *I. К.*) входила до ООН у 1944–1991 роках, коли начебто була «союзною республікою» в складі СРСР, а насправді – провінцією більшовицької імперії, замаскованої під красиву назву: Союз Радянських Соціалістичних Республік. Відновилася українська політична цивілізація як повноцінна 1991 року, коли було проголошено незалежну державу Україна» [4, с. 21].

Водночас варто зазначити, що на процес формування українського національного простору політичної культури, а отже, і функціонування інституту держави суттєвий вплив мають глобалізаційні процеси, які визначають політичні курси самих держав. Точніше про це висловився С. Кононенко, що «інститут сучасної національної держави зазнає впливу низки негативних факторів технологічного, економічного, політичного, військово-безпекового, ідеологічного та соціокультурного характеру, однак усі ці чинники не руйнують цей інститут, а лише його видозмінюють [5, с. 600].

Про вирішальний вплив глобалізаційних процесів на трансформацію інституту національної держави зазначає у своєму дослідженні І. Алексеєнко [6], характеризуючи сучасну глобалізацію як процес незавершений, нерівномірний, що супроводжується контртенденціями й суперечливими явищами, розмиванням меж між внутрішньою й зовнішньою політикою, появою нових інструментів управління світовими політичними і економічними процесами, переформатуванням міжнародної системи, тісною взаємодією націй-держав, посиленням техногенного характеру цивілізації, ускладненням соціальних структур і зв'язків, дедалі більшою проникністю й універсальністю політичних і соціально-економічних процесів.

Стан міжнародних відносин у контексті українсько-російського конфлікту унаочнює наведену вище модель прояву та впливу глобалізаційних процесів на функціонування національної держави та її спроможність протистояти зовнішнім силам. Саме тому з виникненням глобальних проблем суспільного розвитку,

котрі не можуть не позначитися на загальнонаціональній державно-управлінській системі, на думку Р. Войтовича, постає необхідність посилення потенціалу *сильної держави* [7, с. 101] (курсив наш – *І. К.*), спроможної протистояти інституційним викликам розвитку сучасного світу, який тотально залежить від процесів глобалізації. Такий потенціал учений вбачає можливим завдяки двом чинникам: внутрішньому, що гарантує громадянам соціальну безпеку, політичну стабільність та економічний розвиток, а також зовнішньому, що забезпечує конкурентність держави, ефективність її протистояння різним глобалізаційним викликам, котрі мають місце в сучасному світі.

Роль інституту держави посилюється в перехідні періоди розвитку суспільства, і особливо в часи, коли це суспільство перебуває в надзвичайному стані збройного конфлікту, що загрожує цілісності всієї держави. Виходячи з цього зростає роль управлінської еліти державного та регіонального рівнів [8]. Власне на управлінську еліту покладається функція ефективної управлінської організації. Зокрема, досліджуючи розуміння сутності «сильної держави», Р. Войтович виокремлює два головні аспекти, – це, перш за все, *ефективна управлінська організація* (курсив наш – *І. К.*) з реалізації національних інтересів в умовах інституційних викликів глобалізації, а також *держава* (курсив наш – *І. К.*), котра наділена потужним потенціалом впливу на геополітичну структуру розвитку сучасного світу.

Як бачимо, інститут держави загалом і управлінська верства як важливий інструмент захисту її інтересів виступають у ролі соціальних партнерів громадянського суспільства. Саме в управлінській еліті [9] є всі необхідні ресурсні можливості претендувати на політичне лідерство в Україні, а в самій управлінській еліті є всі ресурсні можливості набуття цього лідерства. Такими ресурсними можливостями виступають політична, соціальна і діяльнісна сфери.

На думку О. Логвиненка, у політичній сфері головним для управлінської еліти стає власний політичний вибір. Адже самовизначення адміністративної еліти виявляється у її прагненні до демократичних перетворень у суспільстві, що збігається з нинішньою офіційною ідеологією Української держави. У соціальній сфері найбільш ефективним засобом досягнення полі-

тичного лідерства стає соціальне партнерство у системі взаємовідносин «народ-влада». Саме у цьому контексті управлінська еліта усвідомлює, як населення сприймає «владу» і якою мірою довіряє їй. Діяльна сфера ресурсних можливостей управлінської еліти свідчить про належне виконання нею відповідних функціональних обов'язків, серед яких найбільш ресурсною є функція прогнозування.

У час складних суспільно-політичних процесів (події в Україні кінця 2013 початку 2014 року, конфронтація з переростанням у масштабний воєнний конфлікт на Сході України), економічних (економіка України ввійшла в зону стагфляції – економічне падіння на тлі значної інфляції). А зростання цін було викликане в основному триразовим падінням курсу гривні та підвищенням тарифів. Але тільки не зростанням попиту. На скільки стало біднішим населення, свідчать цифри зниження роздрібного товарообігу за 2014 р. – майже на 23 відсотки) [10] та відповідних соціальних наслідків великого значення набуває здатність державних інститутів і суспільних об'єднань до прогнозування власного майбутнього, і, як наголошує О. Логвиненко, не тільки найближчого, але й віддаленого на роки й десятиріччя. І саме управлінська еліта має виконувати суспільно-прогностичну функцію, «тобто свідомо і на раціональному рівні планувати і регулювати загальну політику управління в державі відносно до моделі її розбудови у майбутньому» [9, с. 213–214]. Такий підхід є особливо ефективним і раціонально виваженим з точки зору внутрішнього фактора національного розвитку окремої держави і є визначальною умовою її «сили». У своєму дослідженні Р. Войтович у цьому зв'язку виділяє три головні параметри, які визначають як внутрішній, так і зовнішній потенціал «сильної держави», це: 1) адміністративно-політична еліта, здатна розробляти та впроваджувати ефективну державну політику; 2) вплив науки на соціально-економічний розвиток держави; 3) ефективна система національної безпеки [7, с. 102].

У будь-якому разі, глобалізаційний процес породжує чимало змін та викликів, що перебувають під домінуючим впливом інформаційно-комунікативних технологій на соціум, на взаємовідносини в усіх сферах суспільного життя, на ідентифікацію особистості. І, як свідчать численні дослідження вітчизняних філософів, соціологів та

політологів, визначальну роль у таких глобальних трансформаційних процесах відіграють конкретні політичні курси самих держав. Ціннісні ж орієнтації в цих процесах виступають своєрідним мотиваційним підґрунтям людської дії, є одним з ключових аспектів політичної організації суспільства. Водночас саме ціннісний компонент, на превеликий жаль, лежить у площині політичної дезорганізації суспільства, що позначається на ідеологічному, політичному, науково-освітньому процесі. На думку науковців [4], на першому етапі незалежності України потужним індикатором ціннісної розколотості була ідеологія (протистояння комуністів і антикомуністів), сьогодні ж це – штучно інспіроване мовно-культурне питання. Етнічний фактор при цьому не відіграє помітної ролі. Ціннісна розколотість виявляється в зовнішньополітичних орієнтаціях еліт і особистостей (куди йти, з ким дружити і проти кого дружити), в духовно-культурній сфері, повсякденному житті, дотриманні норм демократії, моралі тощо. Впливає така розколотість з економічного, політичного і культурного стану різних соціальних і етнічних груп, а також є одним з результатів зовнішніх впливів на державу та її громадян.

У цих умовах держава має посилити свої функції суспільного арбітра, організовуючи як діалог у суспільстві, так і застосовуючи всі надані їй Конституцією і законами ресурси та можливості для розв'язання конфліктних питань.

Таким чином, глобалізаційний вплив, серед іншого, залежить від політичного та інституційного чинників національного рівня, що водночас постає одним з головних інституційних викликів суспільного розвитку в умовах глобалізації, за яких потенційною стає підміна національного інтересу глобальним. У таких умовах гостро актуалізується питання збереження національної ідентичності, власного геополітичного простору, що буде протистояти будь-якому варіанту глобальної експансії задля збереження та підвищення геополітичного статусу держави.

1. Носова О. Институциональная система в Украине: проблемы и перспективы развития (теоретический подход) / О. Носова // Ойкумена:

Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. – Харьков, 2007. – Выпуск 5. – С. 18–29.

2. Турчинов заявив про початок масштабної антитерористичної операції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.comments.ua/politics/227818-turchinov-zayaviv-pro-pochatok-masshtabnoi.html>

3. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року № 405/2014» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>

4. Михальченко М. Цивілізаційна чи ціннісна розколотість України? / М. Михальченко, Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент: наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2006. – № 6, – С. 18–28.

5. Кононенко С. В. Форми політологічного розуміння міжнародних відносин [Текст] : монографія / Сергій Кононенко ; Нац. акад. наук України, Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії Нац. акад. наук України». – К. : [б. в.], 2012. – 889 с.

6. Алексеенко І. В. Трансформація інституту національної держави в умовах глобалізації : автореф. дис. ... доктор. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / І. В. Алексеенко – К., 2006. – 32 с.

7. Войтович Р. В. Сильное государство как инструмент противостояния институциональным вызовам глобализации / Р. В. Войтович // Власть и политика: институциональные вызовы XXI века. Политическая наука: Ежегодник 2012; Российская ассоциация политической науки; гл. ред. А. И. Соловьев. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – С. 101–117.

8. Логвиненко О. С. Становлення політичного лідерства управлінської еліти в суспільстві перехідного періоду : автореф. дис. ... к. політ. н. : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. С. Логвиненко – К., 2004. – 24 с.

9. Логвиненко О. Політичне лідерство управлінської еліти України / О. Логвиненко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2007. – Вип. 10. – С. 208–214.

10. Рибалка С. Урятувати кровноносну систему економіки / Сергій Рибалка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/finances/uryatuvati-krovonosnu-sistemu-ekonomiki-_html